basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2026

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2½

Papila leri ri na tipheji ta 20.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

2. U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.

3. Phepha leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A:	Novhele	(35)
XIYENGE XA B:	Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C:	Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D:	Vutlhokovetseri	(35)

4. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI, ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI hindlela leyi nga ta landzela.

   XIYENGE XA A: NOVHELE
   Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

   XIYENGE XA B: NTLANGU
   Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

   XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
   Hlamula swivutiso leswi humaka eka swirungulwana HINKWASWO.

   XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI
   Hlamula swivutiso leswi humaka eka switlhokovetselo HINKWASWO.

   Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

5. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.

6. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.

7. Sungula xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.

8. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA.

9. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE **Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.**		
NOMBORO YA XIVUTISO	**TIMARAKA**	**NOMBORO YA PHEJI**
1. *Ndzi ngo tinciki!*	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU **Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.**		
2. *Byokota Madlayisana*	35	8
3. *Ku dyela nyama ematlukeni*	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA **Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.**		
4.1 'Mapenga na homu ekhoveni'	18	14
4.2 'Swa antswa ndzi phula byi hola'	17	15
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI **Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.**		
5.1 'Ribye'	18	17
5.2 'I vunghwazi muni?'	17	19

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	**NOMBORO YA XIVUTISO**	**NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA**	**MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)**
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE

XIVUTISO XA 1: *NDZI NGO TINCIKI!* – FA Thuketana

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'Hi ko loko xitiko xa Ntekele xi timekile.'
'A xi si timeka ka ha ri mpundzu, a ni ku vana lava nga biha hi lava ka hina,' ku hlamula nkata Rivala. 'Va yena vana va lulamile va lo thwixi!'
'Va lulama kwihi Ntekele a ngo va ni haviya,' ku hlamula nkata Masangu. 'Musi ni xexi va nge i Manayila xi ta n'wi sukela ku nga ri khale.'
'Xa ku n'wi sukela hi xona,' ku hlamula nkata Rivala. 'Mi ri ye Manayila a nga swi tiyela leswo tshama ni nswenya emutini? Ntekele i mbyana *man*.'
'Yena i mbyana, wo pfumala wo ncila,' ku hlamula nkata Rivala.
'Kambe twana leswi humaka la,' ku hlamula manana Xihlomule hi ku tikhoma nomu.
'Loko u nga n'wi tivi u nga ku munhu loyi a nga la.'
'Mina u ndzi dina hi ku tumbela hi Bibele,' ku vula nkata Masangu.
'Sweswo u swi kota ngopfu,' ku hlamula nkata Rivala. 'Kambe hina hi n'wi tivaka ho swi vona xikan'we leswaku a ku na vukriste byi nga kona lahayaa.'
'Xikwembu xi ta n'wi ba,' i manana Xihlomule yoloye.
'Xa ha ta n'wi ba kangani?' ku hlamula nkata Masangu; 'N'wina mi tshama mi swi vona kwihi xitiko xa munhu xo hela hi ndlela leyi?'
'A xi si n'wi ba ka ha ri mixo,' ku vula nkata Rivala.

1.1 Boxa mbangu laha swimunhuhatwa leswi swi vulavulaka swi ri eka wona. (1)

1.2 Hikokwalaho ka yini swimunhuhatwa leswi swi vulavula ku biha na ku komba rivengo eka Ntekele na ndyangu wa yena? (2)

1.3 Hlamusela leswi a swi humelela eka ndhawu leyi boxiweke eka 1.1. (2)

1.4 Hi kwihi ku yelana ka swiboho leswi tekiweke hi Manayila na Mpfuleni hikokwalaho ka ku xanisiwa hi tatana wa vona? (2)

1.5 Boxa vito ra ximunhuhatwankulu eka tsalwa leri, u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. (2)

1.6 Nyika nkongomelo lowu nga kona eka tsalwa leri? (2)

1.7 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nga laha hansi. Loko mutsari a ku: 'Hi ko loko xitiko xa Ntekele xi timekile,' u vula leswaku muti wa Ntekele wu …

A pyile.
B file.
C tshwile.
D bile. (1)

1.8 Eka tsalwa hi kuma Jamboti loyi a ri na ntlimbo wa ku lova ka Manayila, xana u kumile xintshuxo hindlela yihi eku heteleleni? (1)

1.9 Loko a ku ri wena N'wa-Xitlhelani, a wu ta endla yini loko wo tikuma u ri eka xiyimo xo pfumala rito na ku xaniseriwa vana hi nuna? (2)

1.10 Hi ku ya hi maendlelo ya Ntekele eka tsalwa leri, u nga va lemukisa yini vavanuna lava va nga kotiki ku rhandza na ku xixima mindyangu ya vona? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

Hi loko a namba a enghena endlwini a lumeka timboni. Ndzhaku ka sweswo, a ya a ya enghena ekhixini, a sungula ku lulamisa swo lalela hi swona.
U te a ha ku heta ku sweka, o vona timboni ta movha ti ri karhi ti enghena hi heke, kwalaho hi loko a pfula rivanti a yima enyangweni. Wu te loko movha wu ya wu ri karhi wu tshinela, o twa leswaku endzeni ka wona a ko huu, hi pongo ra ku yimbelela. Munhu loyi a a yimbelela, a a yimbelela hi rito ra mampfarhampfarha leri a ri huma hi ku nonon'hwa, swi namba swi tikomba handle ka ku kanakanisa leswaku n'wini wa rona a a dye mavele. A a yimbelela ra le mahlweni, tinoro ni bazi a ha ri munhu un'we: *'Ku kootisaa mhalamhaaala, looko yi twilee tooorha, yi riiilaa kuleee manaaanga,' hi rito ro bonga, 'yi rilelaaaa milaaambuu.'*

Movha wu ntintimuka tano, wu ta wu ta ta ku emahlweni ka nyangwa ya yindlu tswirrr! Kute loko Manayila a wu tshinelela hi ku hlamala leswaku wu nga va wu ri movha wa mani, lowo enghena hi mivhumo laha mutini, o twa leswaku loyi a a yimbelela a a ri tata wa yena Ntekele. *'Hi sweeeeswooo moyaa wangaaa, wu twa tooorha na wooonaa, tooorha ra Xikweeembuuu xaaangaaa,'* hi rito ra tinoro, *'lexiii ndzi xiii navelaaakaaaa.'*

1.11 Boxa vito ra munhu loyi a nga vuyisa Ntekele ekaya hi movha. (1)

1.12 Humelerisa ntiyiso wa mhaka ya leswaku Ntekele a ri munhu wo hlonipheka etikweni. (2)

1.13 Ku ya hi ntshaho, endzhaku ka loko Manayila a ta va a vuyile ekaya ku ve na leswi swi nga n'wi hlamarisa. Xana a hlamarisiwa hi yini? (2)

1.14 Hi vahi vabohiwa VAMBIRHI lava a va khotsiwile na Jamboti? (2)

1.15 Kombisa ku hambana loku nga va kona exikarhi ka maendlelo ya Jamboti na vabohiwa lava a ri na vona ePluinvee mayelana na kungu ra vona ro baleka. (2)

1.16 Hlamula hi swona kumbe a hi swona kutani u seketela nhlamulo ya wena. Nkhuvo wa ku tekana ka Manayila na Muzayiwe a wu sasekile ngopfu. (2)

1.17 Hikokwalaho ka yini *bass* Donder a tala ku tirhisa ntshilani eka vabohiwa va yena? (2)

1.18 Xana i mani xisihalari eka tsalwa leri? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

1.19 Aneka vonelo ra wena ehenhla ka mavulavulelo ya Ntekele ya ku tikukumuxa hikwalaho ka rifumo ra yena loko a ri exikarhi ka vanhu. (1)

1.20 Xana u nga va tsundzuxa yini vamanana vo fana na manana Nkulunge loko va huma ekerekeni va vulavula hi manana un'wana va ku: 'Loko ndzi nga ri na xo ambala a swi antswi ndzi tiwisela ku ri na ku famba ndzi tihlekisa hi vanhu.' (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

XIVUTISO XA 2: *BYOKOTA MADLAYISANA* – MM Marhanele

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

MAKHANANA:	Hi ka buti wakwe? N'wina hi ta mi vona rini, kasi n'wina mo tiyela byo vundhuna bya vavasati eswikwengeni?	
GEZANI:	He Makhanana? U nga tshinela haleno. *(Byalwa a byi sungule ku n'wi ba.)* Loyi a nga vumba wena na yena u fanele a ri kona.	
MAKHANANA:	Mi vula hi yini?	5
GEZANI:	A wu swi tshamelanga, xiyimo xa wena xo fana ni xa mhunti. Wa yi tiva mhunti kumbe wa ku vona ku … ka yona?	
MAKHANANA:	Mina a ndzi twanani na swona swo koyiwa.	
GEZANI:	A ndzi vungunyi. Loko ndzi ri kusuhi na wena ndzi titwa ndzi ri hosi ya tihosi. Ndzi navela no aka xisaka emurhini ndzi ta tshama na wena kona hi nga ha ehli ni laha misaveni.	10
MAKHANANA:	Hambi wo aka xisaka emurhini rifu ri ta hi kandziyisa misava.	
GEZANI:	Hambi swo va tano hi ta va hi nantswile swa le mpfhukeni.	
MAKHANANA:	Ndzo khongela xisaka xa kona xi nga vi xa nghondzo. Loko xo va xona hi file.	15
GEZANI:	Kasi a wu swi voni leswaku ndzi munhu leswi ndzi nga laha? Ku nga ri mina wa ka Maluleke?	
MAKHANANA:	Tinyangwa ti pfulekile. Loko a ri mina ndzi ri xisaka xexo xi nga sunguriwa ku akiwa nkarhi wun'wana na wun'wana.	

2.1 Boxa mbangu wa n'wangulano lowu. (1)

2.2 Hi xihi xivangelo xo va Gezani a themendela Makhanana eka ntsaho lowu nga laha henhla? (2)

2.3 Hlamusela leswi nga endla leswaku Gezani a biwa hi Mathebula eka ndhawu leyi boxiweke eka 2.1. (2)

2.4 Nyika ku hambana exikarhi ka mahanyelo ya Mathebula na Mavundza. (2)

2.5 Hi ku landza tsalwa Makhanana u tekiwa tanihi ximunhuhatwankulu, seketela nhlamulo ya wena. (2)

2.6 Hi wihi nkongomelo lowu nga kona eka tsalwa leri? (2)

2.7 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti ti nga laha hansi.

Ku va Makhanana a fanisiwa na mhunti swi vula leswaku u … ngopfu.

A bihile
B sasekile
C swarhile
D yimekile (1)

2.8 Hi xihi xiboho lexi Mathebula a nga va na xona endzhaku ka loko nsati wa yena Makhanana a n'wi hundzurile xihlekiso etikweni? (2)

2.9 Loko a ku ri wena hosi Magamana a wu ta endla yini hi vanhu lava va dlayaka vanhu hi xiganama etikweni ra wena? (2)

2.10 Xana mutsari u hi lemukisa yini hi mahanyelo ya Mavundza eka tsalwa leri? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAGAMANA:	Tindleve ta tiko ti wu twile murhi wa tindleve. Loko ndzi ta va ndzi fambise ntirho wa hina ximfumo, ndzi rhandza ku vutisa Mavundza ro hetelela leswaku na yena hambi rifu ri n'wi fikela a swi tiva leswaku a ho n'wi venga, kambe hi yena a nga tivenga. Yima u hlamusela Mavundza.	5
MAVUNDZA:	Mina a ndzi dyohanga nchumu, hikuva Maluleke u dlawe hi Mathebula.	
MAGAMANA:	Mavundza, u ehleketa wonge ndzi le ku hlahluveni laha? Kumbe u ehleketa wonge swimidyana swa wena swi ta ku hundzisa eka xinwelo xa rifu? U fanele ku tiva leswi: Mina ndzi huma ekule, a ndzi fani na wena wo thwasa eXitlhela-Vavasati, mina ndzi kambe kule – eMinxanatsini. Vulavula man' ndzi nga si dya viriviri.	10
MAVUNDZA:	Mina a ndzi si dlaya munhu mpfhuka ndzi velekiwa. Hambi xi ri xiganama a ndzi xi tivi.	
MAGAMANA:	Ohoho! Xana tiko ra byi twa vunwa bya xitsotso lexi? *(Mazibuko a tisa xidzobyana. Hosi yi xi yimisela ehenhla tiko ri xi vona.)* Hii, u ri a wu xi tivi? (*A nga hlamuli* MAVUNDZA.) Hlamula, hlamula!	15
MAVUNDZA:	Ndza … xi … A … ndzi … xi …	
MAGAMANA:	Veka mhaka ya wena erivaleni. U vula yini loko u ku 'Ndza … xi … A … ndzi … xi …?'	

2.11 Boxa vito ra mana wa Makhanana. (1)

2.12 Humelerisa ntiyiso wa mhaka ya leswaku n'wa-Rimbelule wa swi kota ku hlamusela timhaka hindlela yo twisiseka. (2)

2.13 Mavundza a nghanghamela loko a hlamula swivutiso swa hosi Magamana. Xana leswi swi hi paluxela yini? (2)

2.14 Hi tihi tindhuna TIMBIRHI ta hosi Magamana? (2)

2.15 Pimanisa maendlelo ya Mavundza na Gezani hitlhelo ra ku rhandzana ka vona na Makhanana. (2)

2.16 Hlamula hi swona kumbe a hi swona kutani u seketela nhlamulo ya wena. Yin'wana ya tindhuna a ku ri xaka ra hosi Magamana. (2)

2.17 Eka ntshaho lowu, hosi Magamana u ri: 'Mina ndzi huma ekule, a ndzi fani na wena wo thwasa eXitlhela-Vavasati, mina ndzi kambe kule – eMinxanatsini.' Xana hikokwalaho ka yini hosi Magamana a vule marito lawa? (1)

2.18 Xana i mani xisihalari eka tsalwa leri? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

2.19 Marito ya hosi Magamana loko a ku: '... ndzi ta sungula ku mi tikisela milawu', ma hi komba yini hi vurhangeri bya yena? (1)

2.20 Xana u nga va tsundzuxa yini vanhu lava ha tirhisaka nawu wa tihlo hi tihlo lowu tirhisiweke eka tswala leri? (2)
[35]

XIVUTISO XA 3: *KU DYELA NYAMA EMATLUKENI* – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

VHAKISA:	Kambe ndza ha yimele rito ro huma eka vamaseve.	
MA'AM JOYCE:	Ku hava rito leri u nga ta ri twa la! Mina ndzi ta swi vona hinkwaswo! Wena a wu rhambiwangi hi munhu! U lava yini la, wa hi xumbadza *man*!	
VHAKISA:	Piet, wa titwela hi wexe. A ndzi pfuni nchumu eka mhaka ya wena. Mi twananile na vakon'wana va wena. U tlhela u va byela na maambalelo. Swi vula yini sweswi, vatswatsi va ambala wonge i vana? U va tendza na hi byalwa, mina ndza tlhela. *(Wa kakatsuka.)*	5
PIET:	E-e hahani! Tshamani! Ku vula mina!	
VUKOSI:	Na mina ndzi yima na swona! Tshamani hahani! Mi nga fambi!	10
MA'AM JOYCE:	Wo famba *man*! Ana u rhambiwe hi mani kwala? U lava ngopfu timhaka ta van'wana! Famba vona ta wena le! *(U vulavula a ha tshame ehansi, a nave milenge, mahlo ya debyile ya tlhela ya tshwuka.)*	
VUKOSI:	Miyelani n'wina mhani!	15
MA'AM JOYCE:	A ndzi miyeli! Lo'wa xibelana o ndzi tlhontlha! U ndzi lava ta le non'weni! A nga ndzi tivi kahle! Ndzi ta n'wi byela xo mita hi huku mina! Tolo na rini ndzi hlamulana na mpheheleni wo fana na yena?	
VHAKISA:	Wena hi wena mpheheleni wo dyondzeka! U tshama u swi vona kwihi mukhegula a ambala maburuku ya tlhela ya n'wi manya switshamo? A tlhandlekela hi kepisi?	20

3.1 Xana timhaka leti humelelaka eka mbangu lowu ti humelerile hi siku rihi ra vhiki? (1)

3.2 Nyika xivangelo xo va Vhakisa a kumeka a ri eka ndhawu leyi. (2)

3.3 Hlamusela leswi a swi endla leswaku Piet na Vukosi va tsandzeka ku hakela rhente naswona va hetile tin'hweti tingani va nga se hakela? (2)

3.4 Boxa swilo SWIMBIRHI leswi komberiweke hi Xilavi loko a tekile tinamuneti laha a va tshamile kona. (2)

3.5 Hi ku landza tsalwa hi xihi ximunhuhatwankulu? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

3.6 Hi wihi nkongomelo wa tsalwa leri? (2)

3.7 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nga laha hansi:

Rito kakatsuka ri vula ku yima hi ku …

A nonoka.
B hatlisa.
C nanayila.
D hlalela. (1)

3.8 Piet na Vukosi va na xiphiqo xo va yindlu leyi va tshamaka eka yona yi ri yitsongo. Hi xihi xintshuxo lexi nga va kona ehenhla ka mhaka leyi? (2)

3.9 Loko a ko va wena Vukosi, mana wa wena a fika a ambarise xileswi Ma'am Joyce a ambarise xiswona emahlweni ka murhandziwa wa wena, xana a wu ta endla yini? (2)

3.10 Xana i yini lexi mutsari a lavaka ku lemukisa vahlayi xona eka tsalwa leri? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	Ri to xisa sweswi namuntlha hi lo hono! Byi nge khomi leswi hi nga etlerisa xiswona, na ku hundzuluka swa ala. Loko wo hundzuluki, u ta ndzi susumetela ehansi.	
XILAVI:	Kambe ra xa sweswi. Hi to biwa hi mbhukwana hi etlela muguzalala.	
MA'AM JOYCE:	Kambe rhente ya kona … U huma endlwini ku sala yona. Munhu luya wa dyela man! Gidi ra tirhandi xiyindlwana xexi!	5
XILAVI:	U yi hirisele swona.	
MA'AM JOYCE:	Phela vahiri va tihakelela gezi, nkuma na mati, yena a titekela leyin'wana, leswi swi tlula hi ku tixavela ya wena.	
XILAVI:	Va ri yini laha kaya? Va ta tshamisa sweswi ku ya na ku ya?	10
MA'AM JOYCE:	Ndza ha ta va vutisa leswaku va yime kwihi loko swi ta eka xiyimo lexi? Hi leswo Munene u fanele a ya etlela kwihi loko n'wana a kumekile loko laha ku ri na vayeni va xisati ku fana na sweswi? Hikuva a nge swi koti ku va endlwini yin'we, yena, Vukosi na ricece.	
XILAVI:	Hi swona leswi karhataka ku va na yindlu yitsongo laha sababini. Kasi va ka Munene vona a va vuli nchumu? Xana va yi tiva mhaka ya laha mutini, a ku vuriwi nchumu?	15
MA'AM JOYCE:	Swa vona sweswo swi tshike. A ndzi na ntirho na vona, mina ndzi tele n'wananga ntsena.	

3.11 I vamani vahiri lava ku vulavuriwaka hi vona eka ntshaho lowu? (2)

3.12 Hikokwalaho ka yini Piet a vuriwa xigangu xa Vukosi ku ri hileswaku va tshama swin'we naswona va na n'wana swin'we? (2)

3.13 Hlamusela leswi Mzamani a nga swi endlisa xiswona eka nsati loko a kumile mali ya yena ya phenxeni. (2)

3.14 Pimanyisa mahlamulelo ya Ma'am Joyce loko a vulavula na Mzamani na ya Vukosi loko a vulavula na Piet. (2)

3.15 Hlamula hi swona kumbe a hi swona kutani u seketela nhlamulo ya wena. Vhakisa na Xilavi va hetelele va ri vanghana lavakulu. (2)

3.16 Manana loyi a khandziyile thekisi xikan'we na Ma'am Joyce na Xilavi u va xewetile hi mavito ya vona. Xana a swi endlela yini? (2)

3.17 I mani xisihalari eka ntlangu lowu? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

3.18 Marito ya Piet loko a vulavula na hahani wa yena a ku: '… Ndzi ta ya hlamusela Mzamani, yena i munhu,' ya paluxa yini? (1)

3.19 Hi ku landza leswi nga humelela eka tsalwa leri, xana u nga va tsundzuxa yini vanhu lava kumaka mali ya phenxeni mayelana na matirhiselo ya mali ya vona? (2)
[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka swirungulwana leswi landzelaka:

- 'MAPENGA NA HOMU EKHOVENI' – KA Khosa
- 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana

XIVUTISO XA 4: *XAMUGANGA* – SJ Malungana na KA Khosa

Hlaya mintshaho leyi landzelaka yo huma eka swirungulwana SWIMBIRHI kutani u hlamula swivutiso swo huma eka xin'wana na xin'wana xa swona. Timaraka leti aviweke eka xivutiso xin'wana na xin'wana i xiletelo xa vulehi bya nhlamulo ya wena.

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka mintshaho HAMIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 4.1 NA XIVUTISO XA 4.2.

4.1 'MAPENGA NA HOMU EKHOVENI' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Hi siku rimbe mufana loyi u vite mana wa yena a nga si pfula ntlhambi wa tata wakwe exihundleni. Somisa a nga nonohanga, a a n'wi rhandza ngopfu n'wana loyi.

'Manana, ku na lexi xi ndzi dyaka, mufana a vula a langute ehansi.' 'I nxini, ndzi boxele jaha ra mina?' Xikandza xa Somisa xi sungula ku swihala hi ku karhateka loku a ku vangiwa hi ku tsana ka xikumandzeni xa yena. 'Xivala xa tlhemuka hi xuma xa vadaduwethu, vafuwethu va lotiwile swi lulamile, kambe leti nga sala ta mani, vasesi va mani va nga lovoriwa? Xana loko tilo ro hi wela a va nga sali va ndzi dyeleta vamakwerhu ke? Ndzi hlamuleni kwalaho manana ndzi nga si mi boxela thumba!' 'Swi nga humelela. Tihomu tona ti ri wena. Ndzo ka ndzi nga tivi ku ri ...' 'Ndza swi vona, kambe ndzi lava ku ri vusiku bya Ra-vumune leri taka mina na n'wina manana, ma ndzi twa?' A vulavula a honokele mana wakwe lero na mahlo lama tindhulwana ma huma hinkwawo. 'Ndzi yingisile.'
'Hi ta ku vusiku sala ndlwini, tatana u ta va a nga ri kona hi siku leri, hi ta byisa ntlhambi hinkwawo hi ya kwalomo.' 'Hi ya helela kwihi ke?' 'Mi ta ku vona, mo lulamisa timbuva ta ndlela n'wina.' Mukhegula wa Xikwembu a nga ha pfulanga nomu, u lo swi bohela embilwini.

4.1.1 Xana Mapenga u balekele etikweni rihi? (1)

4.1.2 Nyika xivangelo xo va Mapenga a titumbetile leswaku hi yena mani loko a fika laha a nga balekela kona. (2)

4.1.3 Hlamusela makumelo ya rifuwo ra tihomu ta Mahlaule. (2)

4.1.4 Kombisa ku yelana ka Somisa na Mapenga. (2)

4.1.5 Hlamusela matitwelo ya Mapenga loko a vona tata wa yena endzhaku ka nkarhi wo leha va hambanile? (2)

4.1.6 Nyika kongomelo wa xirungulwana lexi. (2)

4.1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti nga ta landzela. Loko mutsari a ku: 'Xana loko tilo ro hi wela', u vula leswaku va hlangana na ...'

A nkateko wa rifuwo.
B khombo ra rifu.
C khombo ra tinyoxi.
D nkateko wa swakudya. (1)

4.1.8 Hi xihi xitshunxo lexi Mahlaule a xi kumeke eka ntlimbo lowu a ri na wona eka xirungulwana lexi? (2)

4.1.9 Loko a ku ri wena Mahlaule u humeleriwile hi xiyimo lexi a hlanganeke na xona, a wu ta va u endlile yini? (2)

4.1.10 Mutsari wa xirungulwana lexi u hi lemukisa yini hi vamakwavo loko va tekiwa hi nuna un'we. (2)

4.2 **'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Nkulukumba Salani u sarile a vulavula yexe a ku: 'Xihoxo xa mina i ku yingisela timhaka leto tika ndzi ri ndzexe. Kambe ndzi susumetiwile hi ku lava ku hlayisa swihundla. Namuntlha swihundla leswi swi sungula ku ndzi hundla tindleve, kutani byongo bya mina byi sala byi omile hi ku karhala ku ehleketa. Swa antswa ndzi va siya na xikolo xa vona ndza ha hanya. Ku huma hi bokisi kona, ndza ala. Mina wa ka Salani swa antswa ndzi va siya va dodombana na swona swa ka Tsandzeki. Swa antswa ndzi rindzela ntlhanu wa tin'hweti leti ta ha taka leswaku mpandwa wa mina wu ta vonakanyana. Loko ndza ha rindzerile sweswo, ndzi ta ti tshika ti phuja muhwana.'

'Nhloko ya xikolo, mina ndzi Hetisani, tata wa Sasavona. Ndzi tisa nandzu wa thicara ra n'wina.' 'Xana hi wihi nandzu lowu naswona mi vulavula hi thicara mani?' Nkulukumba Salani a tivutisa khole.

'N'wana wa mina a ndzi n'wi rhumerile laha xikolweni ku ta orhovela dyondzo, kambe namuntlha thicara Phyandlasa u n'wi dyisile mihlata yakwe leyi swekiweke ni mintsumbula. Ndzi vonile swi antswa leswaku ndzi sungula hi laha xikolweni ndzi nga si ya vonana ni mukamberi wa dyondzo,' ku hlamusela Tatana Hetisani.

'Tatana Hetisani, a ndzi kombela mhaka leyi mi yi tirha xindyangu hikuva yi ta hi bisa makanyi,' ku kombisa nkulukumba Salani.

4.2.1 Boxa vito ra mudyondzi loyi a mangaleke matikhomelo ya vadyondzisi eka Salani. (1)

4.2.2 Hlamusela leswi a swi karhata nkulukumba Salani eka xirungulwana lexi. (2)

4.2.3 Hi xihi xivangelo xo va Hetisani a hlundzukile swinene? (2)

4.2.4 Xana hi yihi ndlela leyi Salani a kumeke hi yona ntiyiso wa matikhomelo ya Phyandlasa? (2)

4.2.5 Pimanisa mahanyelo ya Ntshikiwana na ya Sasavona. (2)

4.2.6 Hlamula hi swona kumbe a hi swona kutani u seketela nhlamulo ya wena.

Nkulukumba Hetisani a tiva mafambiselo ya milandzu ya vadyondzisi exikolweni. (2)

4.2.7 Hikokwalaho ka yini Hetisani a bile nhloko ya xikolo? (2)

4.2.8 Phyandlasa hi yena xisahalari eka xirungulwana lexi. Seketela mhaka leyi. (1)

4.2.9 Mavulavulelo ya Salani loko a ku: '... a ndzi kombela mhaka leyi mi yi tirha xindyangu ...,' xana ma paluxa yini? (1)

4.2.10 Loko a wu ri munghana wa Salani a wu ta n'wi tsundzuxa yini ehenhla ka xiboho lexi a lavaka ku xi teka xa ku tshika ntirho nkarhi wu nga se fika. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: *VUTLHOKOVETSERI*

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka switlhokovetselo leswi landzelaka:

- 'RIBYE' – KG Baloyi
- 'I VUNGHWAZI MUNI?' – KG Baloyi

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka switlhokovetselo HASWIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 5.1 NA XIVUTISO XA 5.2.

XIVUTISO XA 5

5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

RIBYE – KG Baloyi

Hi masiku ndzi ku vona u tshamile,
Mina ndzi pfuka ndzi dlivadliveka,
Dyambu ri ndzi oxa ndzi punyala,
Hi maxuxu loko ndzi vuya,
Ndzi ku hundza wa ha tshamise sweswo.

Lava mpucwani va hundza va ku raha,
Va tipandza swikunwana byi hlaphuka,
Lava madzolonga loko ti bihile va tshembele ka wena,
Ku tlhotlhorha van'wana ha wena,
Lava vutivi va k'endla masungulo ya miako yo xonga.

A wu na milenge yo landza munhu,
Loyi a lavaka wena wo ku tela,
Wena a wu na mona na munhu,
Futhi a wu dyi xa munhu.

Ndzi ku dyondzile ndza ku tiva,
Ntshamiseko waku ndzi wu vonile,
Laha u nga kona u tshamile,
A wu na ntlevuntlevu a wu lekuri,

A wu fani ni mbyana.
Ndzi dyondzise mikhuva yaku,
Ndzi ta wisa ntlevuntlevu,
Ndzi tshamiseka ndzi ku veretsetsee!
Ndzi rhula ndzi va munhu,
Ndzi mamise mikhuva yaku ka!

5.1.1 Katsakanya hungunkulu leri humelerisiwaka hi xitlhokovetselo lexi. (2)

5.1.2 Hikokwalaho ka yini mutlhokovetseri a vona ribye ri tlula mbyana? (2)

5.1.3 Tsavula rito eka ndzimana yo sungula leri vulaka nkarhi wo hungasa namadyambu. (1)

5.1.4 Hi wihi nkoka wa ku va mutlhokovetseri a tirhisile mbuyelelo wa rito 'lava' eka mitila ya 6, 8 na10? (2)

5.1.5 Mutlhokovetseri eka ntila wa 13 u ri: 'Wena a wu na mona na munhu', nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito 'mona' u tlhela u hlamusela hilaha mutlhokovetseri a ri tirhiseke hakona ku humelerisa hungu ra yena. (3)

5.1.6 Hi ku landza xitlhokovetselo paluxa matitwelo ya mutlhokovetseri u kongomisa eka ndzimana ya 4. (2)

5.1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti nga laha hansi. Mutlhokovetseri eka ntila wa 20 loko a ku: 'Ndzi dyondzise mikhuva yaku', u vula leswaku a n'wi dyondzisa ...

A maendlelo.
B mavulavulelo.
C macinelo.
D mavonelo. (1)

5.1.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xitlhokovetselo lexi? (2)

5.1.9 Mutlhokovetseri u tirhisile riencisi 'veretsetsee', eka ntila wa 22 lowu nge: 'Ndzi tshamiseka ndzi ku veretsetsee!', xana riencisi leri ri hi byela yini? (1)

5.1.10 Xana leswi mutlhokovetseri a hi byelaka swona eka xitlhokovetselo lexi swa humelela eka vutomi bya masiku hinkwawo ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

I VUNGHWAZI MUNI? – KG Baloyi

Mpfhuka ka ku kuma xidlodlo xa vugwili,
A wa ha khomeki, a wu tirheki,
Tiko i mbhoni ya manyunyu ya ku,
Xisaka xa wena xi le kule ni misava ya van'wana,
Genge raku ri tsandze gumba,
Ri sw'endlile kambe a swi tlhavelangi hi dyambu,
Va ri tlhotlhorile ri dzanela ehansi.

I vunghwazi muni?
Wena mpfhuka u kuma vukosi byebyo,
U cincile a ka ha ri wena,
Ni loko u famba a wu halahali,
Munghana na xaka ra wena i xikhwama.

Vugwili byi ku kohlisa vutomi,
U rivele leswaku vutomi i mapapa,
Byi ya lomu ku yaka moya,
Kambe wena u swi rivele sweswo,
U mirile timpapa.
U hlula mani?

I vunghwazimuni bya carara?
Vusiwana byi hluphekisa hi swivumbiwa swa Hosi,
Ku nga hanya mani?

Rifuwo raku a hi vunghwazi,
A wu nkhensi ha yini nkateko wo tano?
A hi vunghwazi u nga tikukumuxeli swona.

5.2.1 Boxa mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)

5.2.2 Mutlhokovetseri eka ntila wa 6 lowu nge: 'Ri sw'endlile kambe a swi tlhavelangi hi dyambu', u tirhisile xivulavulelo 'A swi tlhavelangi hi dyambu'. Nyika nhlamuselo ya xivulavulelo lexi. (2)

5.2.3 Hi xihi xifaniso xa le miehleketweni lexi mutlhokovetseri a vumbaka xona hi ntila wa 5 lowu nge: 'Genge raku ri tsandze gumba'? (2)

5.2.4 Hi yihi ndlela leyi mutlhokovetseri a yi tirhiseke ku thya nhlokomhaka ya xitlhokovetselo xa yena? (1)

5.2.5 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 1 lowu nge: 'Mpfhuka ka ku kuma xidlodlo xa vugwili'? (2)

5.2.6 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti nga laha hansi. Rito 'manyunyu' eka ntila wa 3 ri vula ku …

A tsaka.
B nyuhela.
C tonga.
D saseka. (1)

5.2.7 Humelerisa nkongomelo wa xitlhokovetselo lexi. (2)

5.2.8 Hi yihi thoni leyi mutlhokovetseri a yi tirhiseke eka xitlhokovetselo lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

5.2.9 Xana u nga n'wi tsundzuxa yini munhu loyi ku tlhokovetseriwaka hi yena eka xitlhokovetselo lexi? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70